

DE PRAKTIJK VAN HET
METHODISCH OPBOUWWERK
OP TERRITORIAAL NIVEAU.

Ir. S. Maso.

INHOUD:

- I. Het methodisch opbouwwerk.
- II. De eerste werkzaamheden.
- III. De diagnose of het bepalen van de noden en behoeften.
- IV. Motivatie.
- V. De planning.
- VI. Aktiestrategie.
- VII. Representatie en organisatie.
- VIII. Participatie, informatie en kommunikatie.
- IX. Funktie, taak en plaats van de opbouwwerker.

INLEIDING.

We zijn wat het sociaal opbouwwerk betreft in een stadium gekomen, dat degene, die zich op de hoogte wil houden van de literatuur over dit onderwerp een belangrijk deel van zijn vrije tijd moet opofferen. In eenkortetijdsbestek kregen we een hernieuwde uitgave van het in de beginperiode van het opbouwwerk in Nederland zo belangrijke boek van J. Boer, gevolgd door het nu reeds veel gelezen en besproken boek van Van Tienen en Zwanikken, Opbouwwerk als een sociaal-agogische methode.

Daarnaast kennen we de regelmatig verschijnende NIMO-bulletins, NIMO-cahiers en artikelen over opbouwwerk in verschillende tijdschriften. Bij deze stroom van literatuur wordt echter nog steeds gemist een boek, waarin de praktijk van het opbouwwerk behandeld wordt.

In de bovengenoemde werken wordt zo gemakkelijk geschreven, dat men een sociale kaart moet maken, dat interviews en zelfonderzoek zulke goede instrumenten zijn in de motivatiefase, dat men moet trachten een goede representativiteit te waarborgen, dat men participatie moet bevorderen, dat men dan komt in de fase van de planning en daarna in de fase van de actie. Hoe men het moet doen, daarop krijgt men nauwelijks een antwoord.

In de praktijk krijg ik steeds deze vragen voorgelegd, niet alleen in Nederland, maar ook in andere Europese landen. Deze vragen hebben mij gestimuleerd een eerste poging te doen om mijn praktijkervaringen systematisch op papier te zetten.

Het is logisch, dat veel van de voorbeelden genomen zijn uit de Rotterdamse situatie.

Mijn praktijk van het opbouwwerk is eigenlijk begonnen eind 1954 toen ik benoemd werd tot sekretaris van de Plancommissie N.O.-Overijssel; deze werkzaamheden duurden tot juni 1962, toen ik benoemd werd in Suriname als sociaal adviseur van het Planbureau aldaar.

Na mijn terugkomst uit Suriname in 1965 werd ik allereerst benoemd tot methodiek-docent kaderkursus te Rotterdam. Per 1 december 1966 werd ik daarnaast benoemd als directeur opbouwwerk bij de Raad voor het Maatschappelijk Welzijn te Rotterdam. Als supervisor van kursisten overal in den lande en als adviseur in Brabant en Limburg leerde ik ook de huidige praktijk van het opbouwwerk buiten Rotterdam kennen.

Buiten Nederland ben ik betrokken geweest bij een opbouwproject in Hamburg en leid ik een opbouwproces in Trier; ook deze ervaringen heb ik getracht in te brengen.

Men moet in dit boek geen volledigheid verwachten, maar het zien als een eerste bijdrage ten behoeve van een beter funktioneren van de werker in het veld.

Ir. S. Maso,
zomer 1971.

De opbouwwerker wordt in zijn werkterrein dikwijls gekonfronteerd met aktiegroepen en projektgroepen, waarmee hij niet altijd raad weet. Wat zijn de kenmerken en de ervaringen met deze groepen?

Aktiegroepen.

Aktiegroepen komen voor in alle welzijnssectoren (onderwijs, huisvesting, sociaal-kultureel werk, sociale dienstverlening, gastarbeiders, enz.). De aktiegroepen zijn niet alleen zeer verschillend van organisatie en opzet, maar ook van gehalte aan maatschappijkritiek. Aktiegroepen die zich inzetten b.v. voor het verwijderen van auto-wrakken uit een buurt of voor het openen van een speeltuin, zijn nauwelijks maatschappij-kritisch te noemen. Het is echter mogelijk, dat maatschappij-kritische mensen, die deel uitmaken van een dergelijke groep, gaan nadenken en op zeker moment de groep gebruiken om hun doeleinden na te streven en een proces te versnellen. Dit is bv. vooral het geval bij de sanerings-aktiegroepen in de grote steden.

Die aktiegroepen zijn samengesteld uit

- a. de bewoners, die direct en vrij simpel iets willen in de buurt;
- b. experts, die op hun eigen deskundige wijze daarbij willen helpen en veelal geen andere bedoelingen hebben;
- c. de ideologen, te verdelen in twee categorieën:
 - degenen die de nood in de wijk gebruiken om hun ideologie door te zetten en de wijk opstandig maken, en
 - degenen die trachten hun eigen doelstelling in die van de wijk te brengen en zodoende zeer nuttig zijn in een dergelijke situatie.

De moeilijkheid met de aktiegroepen is, dat men wantrouwend staat t.a.v. alles wat volgens hen tot de establishment behoort, dit geldt voor de instelling waarbij de opbouwwerker in dienst is en dus geldt het ook t.a.v. die opbouwwerker.

Tot die establishment behoren ook de wijkraden, wijkontwikkelingen, die een zekere erkenning genieten van de overheid en waartoe sommige aktiegroepen door die overheid verwezen worden als zij opereren in het territoir van de bovengenoemde instellingen. Men wantrouwt ook de andere gesubsidieerde instellingen zoals clubhuizen, buurthuizen, enz. met hun professionele krachten.

Enige tijd geleden heeft er in Amsterdam een konfrontatie plaatsgehad tussen aktiegroepen uit instellingen (werksters uit buurthuizen, maatschappelijk werksters, enz.) en een aantal 'losse' aktiegroepen. Daarbij bleek dat er nauwelijks enige kantoorruimte mogelijk was. Het standpunt van de welzijnswerkers kwam niet overeen met die van de andere aktiegroepen. Vooral in de aktiegroepen in saneringswijken doet zich het verschijnsel voor, dat een zekere deskundigheid zich op vrijwillige basis aanbiedt aan de bevolking, t.w. architecten, onderzoekers, onderwijskrachten, studenten bouwkunde, rechtskundigen. Deze vrijwillige deskundigen ondervinden van de bevolking hetzelfde wantrouwen. Dit wantrouwen kan voortspruiten uit de omstandigheid, dat zij door hun deskundigheid moeilijk te kontrolieren zijn. "Wie kan beoordelen dat ze ons ook niet belazeren". Het wantrouwen bij de "underdog" in de arbeiderswijken zit zeer diep, juist daarom is het zo belangrijk, dat bij die bevolking het zelf-doen zo belangrijk is. Maar al te vaak doet zich de situatie voor, dat een aktiegroep vanuit de bevolking op een zeker moment overheersd wordt door "buitenzaaanders", die het zo goed menen, die zich willen inzetten voor die bevolking, desnoods zonder die bevolking. Ook bij de "leiders" van die aktiegroepen speelt nog teveel het paternalisme een rol. De aktiegroep kan een buurtbevolking uit zijn apathie halen, zij kan directe resultaten bereiken maar op lange termijn zal een agogisch proces uiteindelijk wezenlijke resultaten boeken. Daarom is het nodig dat een eenmaal op gang gebracht proces een follow-up krijgt, waar de rol van een opbouwwerker belangrijk wordt. Dit kan konsequenties hebben t.a.v. de rol die hij moet spelen in een aktiegroep. Hij zal zóér danig moeten funktioneren dat hij bv. moet voorkomen dat de bevolking niet gebruikt wordt als instrument om bepaalde doeleinden te bereiken. Een voorbeeld hiervan is de werkwijze van de K.E.N. (Kommunistische Eenheid Nederland), die vooral de huurakties in Rotterdam aangegrepen heeft om de mensen opstandig te maken, d.w.z. een revolutionair klimaat te scheppen.

Een andere komplikatie is de rol die de legale politieke partijen spelen door het formeren van eigen aktiegroepen in de wijken, die zich soms bij andere aktiegroepen aansluiten of weer verdwijnen als hun bestaan niet past in de gemeentepolitiek (Amsterdam).

De politieke partijen gaan inzien dat de bestuurbaarheid van de stad voor een groot deel in de wijken begint. De planning van de sanering, belangrijke nieuwe verkeersvoorzieningen met zijn implikaties voor de wijken (bv. Willemstunnel in Rotterdam) blijken op zoveel effektieve weerstanden te stuiten, dat de basis er aan te pas moet komen om een goed beleid te kunnen voeren. Het maakt de zaak wel gekompliceerd; de onderlinge politieke partijstrijd kan veel vertroebelen.

In Rotterdam heeft de fractie van de PvdA bv. aan zijn leden een aantal wijken toegewezen, waarvan zij de belangen moeten behartigen. Zij krijgen o.a. de opdracht de wijk- en buurtverenigingen bij te wonen. Dit is een nuttige, hoewel tijdrovende, aktiviteit. Op deze manier komt men op de hoogte wat er zich in de stad afspeelt. Zij kunnen een nuttige rol spelen, als zij gereedgekomen plannen van de bevolking in de gemeenteraad ondersteunen of bepaalde onlustgevoelens doorspelen. Zij moeten zich echter beheersen t.a.v. projecten die nog niet rijp zijn, d.w.z. als op een vergadering gekonstateerd wordt dat er een speeltuin moet komen moeten zij dit plan niet overnemen om daarmee eventueel politiek succes mee te behalen. De zelfwerkzaamheid van de bevolking moet voorop staan. Ontmoet de bevolking in dit proces onoverkomelijke barrières van de zijde van de overheid, dan kan een politieke partij zijn macht gebruiken om te trachten deze barrières omver te werpen.

Projektgroepen.

Sedert de invoering van het projektonderwijs op sociale akademies en sommige faculteiten van universiteiten en hogescholen wordt men in de stad gekonfronteerd met projektgroepen van studenten, die zich vooral geworpen hebben op de oude stads wijken.

Vele van deze projektgroepen zijn bemind met maatschappij-kritische studenten, die het projekt aangrijpen om hun maatschappijvisie aan de man te brengen. Dit geldt vooral voor studenten van de sociale akademies. Zij hebben met de aktiegroepen vaak gemeen dat in hun maatschappijvisie iedere institutionalisering uit den boze is, en wijkorganen instellingen zijn, waartegen men zich afzet of tenminste niet mee samenwerkt.

Enkele duidelijke voorbeelden: het wijkcomitee Feijenoord-Noordereiland was in een proces bezig te komen tot een herstructurering van het orgaan, met als doel te komen tot een betere representatie en participatie van de bevolking. Een projektgroep van de Sociale Akademie, die vanuit een clubhuis opereerde, voerde aktie tegen dit proces, omdat huns inziens die structuur langzaam vanuit het grondvlak zou moeten groeien. Men vergat hierbij dat de problemen van die wijk, die vrij snel verziekte, op korte termijn om een oplossing vroegen. In Tilburg bestond een projektgroep het een splitsing in het wijkorgaan te weeg te brengen, door via een campagne de ene helft tegen de andere helft op te zetten. Hun doel was de structuur af te breken, het resultaat was twee gestructureerde wijkorganen in dezelfde wijk, later gevolgd door een derde.

In het Oude Noorden (Rotterdam) werkte een projektgroep van studenten bouwkunde samen met het wijkorgaan tegen het plan van de gemeente een 6-baans weg aan te leggen, waarbij de rivier de Rotte opgeofferd zou moeten worden aan het tracé. Als alternatief werd een plan uitgewerkt, waarbij de Rotte niet alleen gehandhaafd werd, maar ook gebruikt werd ter verfraaiing van de wijk. Zij maakten ook een alternatief plan voor het tracé van de 6-baansweg, die dan door de aangrenzende wijk zou lopen. Hoewel de bevolking afwijzend tegen dit plan was werd het toch aan B. en W. aangeboden.

De moeilijkheid hier is, dat studenten ook afstuderen willen en een projekt willen afronden. Deze voorbeelden zijn nogal negatief, de bedoeling hiervan is de moeilijkheden met de projektgroepen duidelijk te illustreren.

Deze projektgroepen kunnen echter ook zeer positief werken, bv. alternatief plan voor de Willemstunnel.

De zwakheid van veel aktiegroepen, van wijkorganen enz. is dat zij dikwijls weinig tegenspel kunnen geven tegen de technisch moeilijke plannen van de overheid. Over het algemeen geeft de overheid slechts één plan in plaats van alternatieve plannen. Het is voor een leek eenvoudiger te kiezen uit alternatieve plannen dan een enkel plan te beoordelen. Bezwaren of amendementen worden vaak van tafel geveegd met technische argumenten. Projektgroepen van studenten, gesteund door hoogleraren, maar ook partikuliere architecten, ingenieurs, rechtskundigen enz., kunnen de bevolking de nodige steun geven. In dit hoofdstuk is enige malen het projekt van de Willemstunnel genoemd, een plan, dat B. en W. van Rotterdam door de gemeenteraad wilden jagen. In het plan waren geen alternatieven gegeven, noch de konsequenties voor een aantal wijken. Gevreesd werd o.a. dat bij het aannemen van dit plan het afgewezen Rottetracé, dat door B. en W. in de ijskast was gestopt, onvermijdelijk zou zijn en dat aan de andere kant van de Maasoever een groot aantal huizen afgebroken zou worden. Bewust gemaakt door enkele opbouwworkers kwamen verzoeken uit de betrokken wijken om uitstel van de behandeling en om nadere informatie over de reperkussies. Bovendien wilde men een alternatief plan bespreken dat

door een projektgroep was aangeboden. In een vergadering werden de plannenmakers van beide plannen met elkaar gekonfronteerd. Het was duidelijk dat het hier niet mogelijk was met technische argumenten de bezwaren weg te wuiven. Er werd behoorlijk tegenspel gegeven, waardoor ook niet-deskundigen beter geïnformeerd werden. De gemeenteraad vroeg ook om uitstel en uitwerking van verschillende alternatieven.

De conclusie is, dat projektgroepen van studenten welkom zijn als er duidelijke spelregels overeengekomen worden.

Betreft het wijkvoorzieningen, dan moeten zij samenwerken met de vertegenwoordigers van de bevolking. Bovendien zal men projecten moeten kiezen, die in de daartoe bestemde studietijd afgerond kunnen worden. Ook zal koördinatie noodzakelijk zijn, opdat we niet de toestand krijgen dat meerdere projektgroepen tegelijkertijd in de voor hen interessante wijken bezig zijn.

Tenslotte nog een praktijkgeval uit Amsterdam: In februari 1970 zette de gemeente Amsterdam in de Jordaanbuurt een inspraak-procedure in gang en gaf die aan het reeds 18 jaar bestaande wijkcentrum. De situatie werd vrij moeilijk toen bleek dat het wijkcentrum hierop niet was berekend en het niet aankon. Enkele bestuursleden die er wel begrip voor hadden dienden bij de gemeente een subsidie-aanvraag in om de procedure zo goed mogelijk te laten verlopen. Dit subsidie werd toegestaan. Aan alle bewoners van de Jordaan, ca. 20.000, werd een folder toegezonden met het verzoek een vergadering te bezoeken waar de saneringsplannen van de gemeente ingeleid zouden worden. Ongeveer 400 mensen bezochten die vergadering waarvan bijna 300 zich bereid verklaarden in 20 gespreksgroepen te participeren (zeer grote motivatie). Het wijkcentrum vroeg toen gespreksleiding voor elke groep, een instruktor voor de gespreksleiders en administratieve krachten. De kosten hiervan waren niet in de subsidie-aanvraag opgenomen. De gemeente verzocht aan de Amsterdamse Raad van Overleg en Advies na te gaan of dit een zinnige zaak was. Daarop zijn door de ROA gesprekken gevoerd met het wijkcentrum en alle aktiegroepen, die actief waren in de Jordaan. Uit deze gesprekken bleek duidelijk, dat er onderling weinig communicatie was en over en weer veel vertekening in de groepen bestond. Voorgesteld is toen een koördinator te benoemen, die enerzijds de inspraakprocedure mede zou begeleiden en anderzijds de aktiegroepen en het wijkcentrum op een gezamenlijke noemer zou proberen te verenigen. De enige noemer waarop de groepen bij elkaar te krijgen waren was een negatieve, nl. te zorgen dat de gemeentelijke plannen niet door zouden gaan. Toch was de verwachting, dat er door een regelmatig kontakt meer uit zou komen dan dit negatieve punt. De opdracht voor die koördinatie werd gegeven aan het bureau van twee politikologen, die zich bezig houden met organisatievraagstukken op sociaal-kultureel gebied. Bij het sluiten van de overeenkomst met de koördinator bestond de hoop, dat deze de weg zou vrij maken voor een opbouwwerker.

Meer dan een half jaar is de koördinatie goed verlopen, de groepen kwamen regelmatig bij elkaar, de deskundigen in de groepen hebben een uitgebreid alternatief bestemmingsplan ontwikkeld. Toen evenwel bekend werd, dat de gemeente (zonder inspraak) met een tweede plan zou komen, heeft de koördinator een streefdatum voor het gereedkomen van het eigen plan vastgesteld, te weten een week voor dat het gemeentelijk plan uit zou komen. Om de gemeente voor te zijn is in hoog tempo een goed rapport met zeer veel gegevens gemaakt, derhalve een oppositie tegen de gemeente. Naar het gevoel van een aantal bewoners en zeker van de meest radikale groepen is dit rapport met te

weinig inspraak tot stand gekomen. Op het moment dat het in een persconferentie werd gepresenteerd werd het vertrouwen in de koördinator opgezegd, voornamelijk als gevolg van het stemming maken van een vrij radikale groep. Het gevolg van deze zeer grote tegenslag voor de koördinator was, dat deze de opdracht heeft teruggegeven. Zijn ontslag bracht een schok bij de groepen teweeg, die, naar achteraf bleek, de koördinator wel degelijk waardeerde. Kort daarna is een vergadering van de groepen gehouden, waarin de kwestie groep op zijn nummer is gezet. Voor deze vergadering is er een brief van de ROA aan de aktiegroepen uitgegaan met de mededeling, dat de bereidheid bestond om het overleg voort te zetten, maar niet dan nadat de zaak eerst grondig zou zijn bekeken. Mogelijk is het gebeurde te beschouwen als een fase in het proces en wil men over enige tijd wel weer opnieuw in zee gaan.

Deze case geeft duidelijk aan de moeilijkheden die men kan verwachten werkend met aktiegroepen, waarvan sommige teveel vasthouden aan bepaalde idealen, waardoor vaak de bevolking de dupe wordt.